

МИЛИЦА ЂУКОВИЋ

МЛАДОСТ СРПСКА У ПИСМИМА И СЕЋАЊИМА.
„МЛАДИ МИЛЕТИЋ” МИЛАНА САВИЋА И
„МЛАДИ ЗМАЈ” МИЛАНА ШЕВИЋА. ГОДИНУ
ДАНА НАКОН ЗМАЈЕВОГ ЈУБИЛЕЈА

*Култура памћења у Срба или врла нова
књижевна прикљученија*

*Змај је несумњиво заслужио
боље место и више пажње
Живан Милисавац, Змај*

За живота препознат и признат као песник светског ранга (о чему сведочи и чланство у међународном „покровитељском” Одбору за подизање споменика Виктору Игоу, у граду Безансону, одбору који су чинили, како је забележено у позивном писму, „најславнији људи Француске и иностранства”, и у којем су се, поред нашег књижевника, нашли и чувени писци, критичари и уметници Емил Зола, Хенрик Ибзен, Алфонс Доде, Сили Придом, Гистав Лансон, Жил Леметр, Огист Роден и др.),¹ а уједно хваљен и слављен међу својим сународницима, при чему се посебно издвајају помпезне и чак донекле патетичне прославе двадесетпетогодишњице и педесетогодишњице књижевног рада, пропраћене и у часопису *Виенац*, афирмативним прилозима тадашњег уредника

¹ Изрази уважавања налазе се у позивном писму, које је председник Одбора и ондашњи француски министар просвете, М. Рамбо, упутио Змају: „Допустите да за овај наш подухват, у славу поезије и генија, унесемо и Ваше име, име које сте овековечили својим ремек-делима...” О овоме је подробно писано у тексту: Васо Милинчевић, „Змај и Виктор Иго”, у: *Творци и тумачи: из српског романизма*, Просвета, Београд 1984, 229–238.

Аугуста Шеное,² Јован Јовановић Змај (1833, Нови Сад – 1904, Сремска Каменица), народни песник-миљеник, „прави” члан Српске краљевске академије (потоње САНУ)³ од 1896. године и писац чијем је погребу присуствовало између дванаест и петнаест хиљада људи,⁴ данас је, рекло би се, углавном потцењен и запостављен.

У двадесетом веку пак током деценија, годишњице Змајевог рођења и смрти биће редовно, свечано и(ли) симболично, обележаване. Поводом деведесетогодишњице од Змајевог рођења, а уочи двадесетогодишњице од његове смрти, према речима Јована Грчића „... на иницијативу Матице Напредних Жена у Новом Саду, обновљен [је] био, 7. децембра 1923, Змајев култ примереном светковином”.⁵ И Сремска Каменица достојно се тада одужила писцу који је у њој провео последње године свог живота, да би ту заувек и остао. Том приликом подигнут је споменик Јовану Јовановићу Змају на главном градском тргу. Ипак, важно је напоменути да је у питању била посве приватна иницијатива. Наиме, споменик је изграђен ђачким прилозима, или, како о томе пише Живан Милисавац „... ужурбано су се сливале мале сумице, парица на парицу, – прилози малишана из школских клупа – за споменик вољеном песнику и стварном учитељу деце и омладине”.⁶ На постоље споменика (који сачињавају фигуре Змаја и девојчице) урезан је натпис „Деца чика Јови”. Своје сећање на дан постављања споменика оставио је Живан Милисавац: „Сећам се тога дана: ведро и топло ... мали сеоски трг био је преплављен народом, а у првим редовима, ближе споменику, званични представници, у фракковима и цилиндрима. Остали су и документи са те прославе: пуно малих, сасвим малих сличица налепљених на комаду провидне хартије ... И још нешто:

² О овоме детаљно: Милорад Живанчевић, „Шеное и Змај”, *Зборник Мајшице српске за књижевности и језик*, књ. 31, св. 3, 1983, 427–434.

³ Упркос свесрдном труду Јована, потоњег Илариона Руварца да Змај не буде изабран (изразита пристрасност, иронија, озлојеђеност и презир, али и лична и политичка нетрпељивост, уткани су у писмо које је Руварац упутио Милану Ђ. Милићевићу, из Гргетега, на Богојављење 1895. године), Змајев избор подржали су, те, 1895. године, Ватрослав Јагић, Светислав Вуловић „и другови” (Ј. Жујовић, М. Ђ. Милићевић, Г. Гершић, М. Јовановић, М. Валтровић, Д. Ленко) и Љубомир Ненадовић (десет дана пре смрти), што ће се реализовати тек поновним избором, наредне, 1896. године, када је Змај, додуше једва, са 16 гласова, коначно изабран. О овоме: Јован Б. Вукчевић, „Јован Јовановић Змај и Српска академија наука”, *Зборник Мајшице српске за књижевности и језик*, књ. 31, св. 3, 1983, 463–471.

⁴ Погреб се, према речима Сима Матавуља, претворио у *јединствено ајошеозу* „никада се дотле не виде така смеса стара и млада, неука и образована, проста и господског у заједници осећања и мисли.” Наведено према: Ваца Стајић, *Јован Јовановић-Змај. Животи и дело*, Admiral books, Београд 2008, 140.

⁵ Јован Грчић, „Змај Јован Јовановић”, у: *Порџреџи с љисама III*, Издање загребачке добротворне задруге Српкиња, Загреб 1925, 19.

⁶ Живан Милисавац, *Змај*, Ново поколење, Београд 1954, 11.

на тим сличицама као да се најмање види деце, оних, дакле, чика Јовиних поштовалаца чијим је прилозима и омогућена ова прослава.⁷ Деценију касније, 1933. године, дакле век након Змајевог рођења и уочи тридесетогодишњице од смрти овог писца, јубилеј је свечано обележен „... представници угледних институција положили су венце на његов гроб у Каменици, новине су писале о Змају...“⁸ Те године, како је о томе писала Зорица Хаџић,⁹ Матица српска расписала је конкурс, пропраћен наградом од двадесет хиљада динара, за објављивање монографије о Јовану Јовановићу, чиме је Змајев култ наново обновљен. Објављена је, затим, не без скандала, Змајева биографија аутора Васе Стајића, о чему ће више бити писано у наставку рада. Четрдесете године двадесетог века доносе нову слику са сремскокаменичког трга, али овог пута прилично суморну. Змајев споменик (све осим постоља) је порушен, фигуре Змаја и девојчице оштећене су приликом пада, и у њих је чак и пуцано. О овом догађају Живан Милисавец забележио је:

„Као да поново искрсава она тамна априлска ноћ Четрдесетпрве ... То су се усташе прикрале ноћу, као лопови, после оне варварски бестидне објаве да је после толико и толико часова увече забрањено кретање Србима, псима и Циганима, и у рушењу споменика једног песника већ првих дана обележили свој однос према култури. Јутро је затекло осакаћено постоље из кога је штрчала, као сломљена рука, једна гвоздена шипка. Та шипка штрчи и сада. [Милисавец ова сећања бележи почетком педесетих година ХХ века, прим. М. Ћ.] Недавно је пронађен и споменик: неугледна песникова фигура уз коју се налази фигура девојчице. Од потреса приликом пада пукла је рука девојчице, у прегибу код лакта, и Змајева на месту где почиње рукав, у зглобу изнад шаке. И још два оштећења: јасни су трагови метка у прса и чело. Пијани усташа је хтео да потпуно 'дотуче' оборену жртву.“¹⁰

Деценију касније, почетком педесетих година двадесетог века, затичемо поново Милисавца у Сремској Каменици „пред постољем без споменика“, како гласи и наслов уводног поглавља *Змаја*. Наиме, пет деценија од смрти Јована Јовановића, обновљена је традиција публиковања монографија о овом писцу поводом његових јубилеја, па је те године објављена књига *Змај* Живана Милисавца.¹¹

⁷ Исто, 12.

⁸ Зорица Хаџић, „Сачувати Змај Јовановића“, у: Милан Шевић, *Од Кишјаноца до Змаја*, приредила Зорица Хаџић, Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре, Нови Сад 2014, 10.

⁹ Исто, 10–13.

¹⁰ Живан Милисавец, *Змај*, 12–13.

¹¹ Године 1953, тадашњи секретар Матице српске и уредник *Лейбойса Мајшице српске*, Живан Милисавец, покреће акцију обележавања Змајевог јуби-

У питању је биографија Јована Јовановића, по композицији блиска књизи Васе Стајића *Јован Јовановић Змај* из 1933. године.¹² Поред обнављања традиције писања о Змају, 1954. године обновљен је и споменик на тргу у Сремској Каменици¹³ који је свечано откривен у склопу манифестације *Змајева њрослава 1–6. јуна, Нови Сад – Сремска Каменица*.¹⁴ Потребно је напоменути како је Живан Милисавец водио рачуна и о Змајевом споменику у Новом Саду. Ово сазнајемо из Милисавчевог писма Иву Андрићу (12. марта 1953. године), у којем Милисавец поручује „Вукосављевић ми је јавио да ће вајари доћи у понедељак у Нови Сад. Ми их чекамо”¹⁵, где напомена приређивача, Радована Поповића, открива „Славко Вукосављевић, секретар Удружења књижевника Србије, песник” и „Реч је о вајарима који се интересују за подизање Змајевог споменика у Новом Саду.”¹⁶ Од осталих јубилеја, важно је истаћи стотину и педесет година од Змајевог рођења, тј. 1983. годину, када је не један темат већ цео тематски број *Зборника Мајице српске за књижевност и језик* (књ. 31, св. 3) био посвећен искључиво Јовану Јовановићу Змају и за који су прилоге дали (редоследом којим су радови распоређени у овом броју) Светозар Кољевић, Мирон Флашар, Иванка Удовички, Милорад Живанчевић, Димитрије Вученов, Ђорђе Радишић, Јован Б. Вукчевић, Томислав Бекић, Марија Клеут, Јевто М. Миловић, Ђорђе Перић и Здравко Малбаша. Двама прилозима (Драгише Живковића и Младена Лесковца) те године је и *Лейопис Мајице српске* (год. 159, књ. 432, св. 6, децембар), рубриком *Сто њдесет њ годишњица рођења Јована Јовановића Змаја*, обележио овај јубилеј. Исте године и часопис *Дејињсџво* доноси цео тематски број (год. IX, бр. 1–2, пролеће–лето), насловљен *Змај наше џ дејињсџва*, у којем је четрдесет и један аутор

леја и на предлог, чак и инсистирање, председника републичког Одбора (задуженог за организовање прославе) Ива Андрића, саставља и објављује књигу *Змај* (1954), коју посвећује Андрићу „Иву Андрићу у знак поштовања”. Видети: Живан Милисавец, *Ауђиођорџређи с џисама*, Матица српска, Нови Сад 1997, 12–14.

¹² Милисавец управо и подсећа на књигу о Змају Васе Стајића „Ја сам, истина, Змаја и волео и ценио, али нити сам писао о њему нити намеравао да пишем. То ми се чинио крупан залог, поготово што је рок за тако озбиљан посао био и сувише кратак и што је постојала већ једна књига о Змају, коју је још пре рата написао Васа Стајић.” Видети: Живан Милисавец, *Ауђиођорџређи с џисама*, 12.

¹³ Споменик сам видеља уживо у августу 2014. године. Натпис „Деца чика Јови” једва се разазнаје. У споменик није улагано још од обнављања, 1954. године. (прим. М. Њ.)

¹⁴ Фотографије са ове манифестације налазе се у истоименом албуму, који се чува у Змајевом музеју у Сремској Каменици. Захваљујем се Ољи Магловски на допуштењу да прегледам и фотографишем поменути албум.

¹⁵ Радован Поповић, „Иво Андрић и Матица српска”, *Лейопис Мајице српске*, књ. 478, св. 1–2, јул–август, 2006, 198.

¹⁶ Исто.

изабрао најдражу чика Јовину песму и свој избор пропратио краћим коментаром о сâмој песми и Змају као ствараоцу за децу. Наравно, није на одмет поменути како је исте, 1983. године, објављено и фототипско издање Змајевог панчевачког листа *Жижа (1871–1874)*.

Двадесет и први век, рекло би се, довршио је и доврхунио ситуацију *сталне садашњости* и пројекат *разарања прошлости*, који, по речима Ерика Хобсбаума, представља процес деструкције „социјалног механизма који повезује нечије савремено искуство са искуством ранијих генерација”¹⁷ и који је „један од ... најкарактеристичнијих и најсабласнијих феномена позног двадесетог века.”¹⁸ Било да се ради о добу сталне садашњости (непогодном за књижевноисторијска истраживања, о чему сведочи и тренутна криза ове дисциплине), једнодимензионалности, површине (још је Ихаб Хасан постмодернистичку површину супротставио модернистичкој дубини) и, додали бисмо, површности, или пак само о добро знамом немару и небризи за (националну) књижевну и културну прошлост, чињеница је да Змајевих прослава које би окупиле велики број поштовалаца овог писца данас нема (изузетак је, хвале вредан, манифестација *Змајеве деље иџре*), као што нема ни институционалне подршке за проучавање Змајевог живота и стваралаштва, те се све, као и увек, своди махом на индивидуалне (додуше, претежно спорадичне) иницијативе појединих проучавалаца књижевне баштине. Године 2013, како је приметила Зорица Хаџић,¹⁹ Змајев јубилеј (стотину осамдесет година од песниковог рођења) није обележен, а тако је и наредне, 2014. године, у потпуности заборављено на стотину и десет година од Јовановићеве смрти. Писцу у српској књижевности присутном преко пет деценија, неморном покретачу, уреднику и сараднику бројних (књижевних) листова, часописа и календара, Јовану Јовановићу Змају, поводом његових јубилеја, у српској периодици, за протекле две године, није посвећен ни један прилог, што је сасвим довољна илустрација актуелног тренутка у науци о књижевности. Као што је показано, овим врлим новим књижевним прикљученијима, супротставља се традиција (културе) памћења из прве половине двадесетог века. Враћамо се сада 1933. години, која на позорницу овог огледа уводи два пара „јунака”: Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја, односно Милана Савића и Милана Шевића, уз не мање важног Васу Стајића.

¹⁷ Ерик Хобсбаум, „Двадесети век из птичје перспективе”, превоо Предраг Ј. Марковић, *Књижевни гласник*, бр. 2, март–април, 2001, 4.

¹⁸ Исто, 4.

¹⁹ Зорица Хаџић, „Сачувати Змај Јовановића”, у: Милан Шевић, *Од Кишњаноца до Змаја*, 5.

*О користи и штети приватне историје за живој или
биографије Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја*

„А да биографија са делом никакве везе нема, једноставно није тачно. Ако не непосредни, посредни доказ о томе имамо: довољно је бацити поглед на данашња критичка испитивања дела као ’текста’, па видети да је без пишчева живота текст само мртва и празна љуштурa.”²⁰

Пишући о добру „озакоњене индискреције, масовних медија, скривених камера и апарата за прислушкивање”²¹ пре читаве две деценије, а анализирајући модерне биографије, Јован Христић ће приметити да у модерним биографијама писци све више и више постају чудовишта, будући да се читаоцима без зазора откривају прећутане страсти и склоности аутора, чиме се ствара њихова битно другачија слика, која утиче и на процес рецепције самих књижевних дела. Ипак, аутори биографија *Млади Милетић* (1921) и *Млади Змај* (написана 1933, објављена постхумно 1960), рекло би се, нису имали за циљ да обликују „карактере” ни лошије („чудовишта”) ни боље од нас („обичних”) већ су приказали људе онакве какви су били и какви су једино и могли бити у времену и приликама у којима су живели.

Светозар (Свеслав) Милетић (1826–1901) и Јован Јовановић Змај (1833–1904) упознали су се у раној младости и остали (поред тога што су били и политички истомишљеници) блиски пријатељи све до Милетићеве смрти. На сличан начин, њихове биографе, Милана Савића (1845–1930) и Милана Шевића (1866–1934), повезивало је књижевно пријатељство.²²

Занимљиви су и следећи, углавном хронолошки, подаци. Наиме, Милан Савић објавио је 1921. године монографију *Млади Милетић. Његова њисма дру Јовану Хаџићу Светићу. Његова ѡрејиска с Јованом Ђорђевићем*. Четири године након Савићеве епистоларне биографије Светозара Милетића, појављује се књига Милана Шевића *Из Бранкова и из Даничићева круџа. Писма Ђ. Даничића*

²⁰ Јован Христић, „Корист и штета од биографије”, у: *Есеји*, Матица српска, Нови Сад 1994, 220.

²¹ Исто, 218.

²² Милан Савић био је Змајев пријатељ (са повременим прекидима односа) и кум. Милан Шевић био је Змајев новосадски познаник, сарадник листа *Невен* (што се сазнаје из дневничких записа „Написао за чика-Јову Ножић, успомена из детињства.” Видети: Милан Шевић, *Дневници*, књига прва, приредила Зорица Хаџић, Дневник, Нови Сад 2013, 60), приређивач Змајевих дела, велики познавалац Змајевог стваралаштва и неко ко је предано сакупљао и чувао све Змајеве документе до којих је могао да дође.

и његових другова (1925), коју ће аутор поклонити свом пријатељу Милану Савићу, уз следећу посвету „Своме драгом пријатељу Милану Савићу Милан Шевић”.²³ Следеће, 1926. године, у *Лейојису Мајице српске* (књ. 308), Милан Шевић објављује студију „Милетић и Змај. Милетић и Бранко”, која излази и као сепарат, а исте године појавиће се „предавање за народ” *Светозар Милетић. Живој, рад и идеје*, односно *Светозар Милетић и Нови Сад, Светозар Милетић* и текст „Светозар Милетић и Матица српска” Васе Стајића. Дакле, исте године (1926), за стогодишњицу Милетићевог рођења, Милан Шевић и Васа Стајић објављују студије и монографије о Светозару Милетићу.²⁴ Стајић ће се Милетићу вратити и 1938. године, у *Новосадским биографијама. Из архива новосадског маџистраја* (књ. 2, св. 3, Л–О), где ће се, у склопу обимне студије „Милетићи”, осврнути и на своју монографију из 1926. године (са погрешним помињањем 1925. године, али са тачним примедбама о техничкој опреми књиге) „Писац ових биографија израдио је 1925. подробну биографију Светозара Милетића; израдио ју је на брзу руку, а објављена је у лошој техничкој опреми. Од тада, и даље је проучавао лепу појаву овог народног вође, и нада се да ће резултате својих проучавања ускоро моћи објавити.”²⁵ Као што су се 1926. године појавили радови Милана Шевића и Васе Стајића о Светозару Милетићу, тако су 1933. године оба ова аутора послала биографије, али овога пута Јована Јовановића Змаја, на конкурс Матице српске, и тада је, након бројних закулиских радњи, Шевићева монографија одбијена, а Стајићева прихваћена и штампана, о чему је подробно писала Зорица Хацић.²⁶ Важно је подсетити на чињеницу, о којој је такође писано, да су Шевић и Стајић стари, никако не и добри, знанци, будући да је Шевић аргументовано и с разлогом указао Скерлићу на погрешке у његовим студијама, а Стајић се „непрозван и, чини се, непозван”, укључио у полемику

²³ Књига *Из Бранкова и из Даничићева круџа. Писма Ђ. Даничића и његових другова* Милана Шевића са руком писаном посветом Милану Савићу налази се у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду (сигн. М Кв 95, инв. бр. 39994).

²⁴ Коментаришући *Лейојис Мајице српске*, у време уређивања Марка Малетина (1923–1929), Стајић ће запазити како је, тада, у *Лейојису*, „...достојно прослављена стогодишњица и Светозара Милетића и стогодишњица саме Матице”. Видети: Васа Стајић, „Наличје Матице српске”, у: *О Мајици српској данас*, Штампарија ГНООВ-а, Нови Сад 1945, 8.

²⁵ Васа Стајић, *Новосадске биографије. Из архива новосадског маџистраја*, књ. 2, св. 3, Л–О, Град Нови Сад, Нови Сад 1938, 122.

²⁶ Видети: Зорица Хацић, „Сачувати Змај Јовановића”, у: Милан Шевић, *Од Кицјаноца до Змаја*, 5–13.

и стао у одбрану Јована Скерлића.²⁷ Поред Јована Скерлића, потребно је напоменути, Шевић је критиковао и Павла Поповића, тј. предговор („Јован Јовановић Змај и његови Ђулићи”) књизи *Ђулићи и Ђулићи увеоци* Јована Јовановића Змаја, коју је Српска књижевна задруга објавила 1930. године. Шевићева студија „Змајеви Ђулићи и Ђулићи увеоци у издању Српске књижевне задруге”, која је, и за данашње прилике, пример луцидне и ерудитне текстолошке анализе (готово би се могла именовати као „Милана Шевића лекције из текстологије”), објављена 1932. године, дало би се претпоставити, није могла свог аутора препоручити као кандидата подобног за освајање награде на конкурсима Матице српске, док је, с друге стране, две године пре овог јубилеја, у календару сарајевске Просвјете (прир. Јово Вуковић), Ваца Стајић објавио текст „Милетић и Змај – пред стогодишњицу песникава рођења”.²⁸

Поменуте публикације и године њиховог објављивања могу се, ради боље прегледности, приказати следећом табелом:

Милан Савић (1845–1930)	Милан Шевић (1866–1934)	Ваца Стајић (1878–1947)	Живан Милисавец (1915–1997)
1921. „Млади Милетић. Његова писма дру Јовану Хаџићу Светићу. Његова преписка с Јованом Ђорђевићем” (епистоларна биографија Светозара Милетића, само младост, в. Шевић – Млади Змај, 1933)	1925. „Из Бранкова и из Даничићева круга. Писма Ђ. Даничића и његових другова” (са посветом, руком писаном, Милану Савићу „Своме драгом пријатељу Милану Савићу Милан Шевић”)		1923. Споменик, „Деца чика Јови”, Сремска Каменица

²⁷ О овоме видети: Зорица Хаџић, „Наша, књижевна, посла”, у: *У сјомен на Боривоја Маринковића*, ур. Никола Грдинић, Светлана Томин и Невена Варница, Филозофски факултет, Нови Сад 2014, 248–258.

²⁸ Такође, календар сарајевске Просвјете за 1922. годину, који су објавиле заједно Матица српска и Просвјета, приредо је Ваца Стајић, а сарадници из Србије били су и Тихомир Остојић, Никола Радојчић, Милан Шевић, Милета Јакшић, Радивоје Симоновић и др. Видети: Војислав Максимовић, „’Просвјетини’ календари и алманаси (1918–1941)”, *Календар Просвјета*, уредили Војислав Максимовић и Стево Ћосовић, 2012, 529. Стајић је обележио и двадесетпетогодишњицу од оснивања Просвјете текстом „Прослава ’Просвете’”, објављеном у *Летопису Матице српске*, год. С1, књ. 314, св. 1, октобар 1927, 1–5, у којем је, кроз поређење прославе Просвјете из 1912. и 1927. године, указао на значај покрајинских удружења, каква су и Просвјета и Матица српска, али и на потребу интензивније сарадње српских интелектуалаца.

Милан Савић (1845–1930)	Милан Шевић (1866–1934)	Васа Стајић (1878–1947)	Живан Милисавец (1915–1997)
	<p>1926. (100 година од рођења Светозара Милетића) – „Милетић и Змај. Милетић и Бранко”</p> <p>1932. „Змајеви Ђулићи и Ђулићи увеоци у издању Српске књижевне задруге”, текстолошка анализа и критика текста (предговора) Павла Поповића „Јован Јовановић Змај и његови Ђулићи” (1930)</p> <p>1933. (100 година од Змајевог рођења) „Млади Змај” (биографија, само детињство и младост, в. „Млади Милетић”, М. Савић), објављена постхумно, 1960. Приређена 2014. године, са додатком Шевићевих текстова, анегдота, насловљена „Од Кишјаноса до Змаја”</p>	<p>1926. (100 година од рођења Светозара Милетића) – „Светозар Милетић: живот, рад и идеје” (биографија) – „Светозар Милетић и Нови Сад” – „Светозар Милетић и Матица српска” – „Светозар Милетић”</p> <p>1931. Сарајево, Просвјетин календар (ур. Јово Вуковић), „Милетић и Змај – предстогадишњицу песничкова рођења” (текст), две године пре јубилеја</p> <p>1933. (100 година од Змајевог рођења) „Јован Јовановић Змај” (биографија)</p> <p>1938. „Новосадске биографије. Из архива новосадског магистрата” („Милетићи”), о Светозару поново</p>	<p>1941. Рушење споменика „Деца чика Јови”, усташе пуцају на фигуру Змаја и девојчице (в. прво поглавље књиге „Змај” и посвету у биографији Васа Стајића)</p> <p>1949. „Васа Стајић (нацрт за студију)”, биографија В. Стајића, којег је и познавао и са којим се дописивао („Аутопортрети с писама”). Посвета „Успомени оца Душана, мајке Стане и брата Саве, побијених у усташком логору у Старој Градишци у лето 1944. године”</p> <p>1953. Змајев споменик у Новом Саду (писмо Ж. Милисавца И. Андрићу)</p> <p>1954. „Змај” (биографија), настала на инсистирање Ива Андрића, којем је и посвећена (Милисавец уредник, Андрић сарадник <i>Летњојиса Мајнице српске</i>), по концепцији блиска биографији В. Стајића из 1933, коју Милисавец помиње („Аутопортрети с писама”). Обновљен Змајев споменик у Сремској Каменици, у оквиру манифестације „Змајева прослава 1–6. јуна 1954. Нови Сад – Сремска Каменица”</p>

Ипак, из свих ових спорова и сучељавања, иницираних по- највише сујетом, остале су и две релевантне монографије – *Млади Милетић* Милана Савића и *Млади Змај* Милана Шевића.

Биографски дискурс почива на наративизацији и литераризацији приче једног времена и времена једне животне приче. Ова текстуализација контекста (како личног, егзистенцијалног, тако и надличног, друштвенополитичког и историјско-социолошког) по правилу је заокружени, композиционо затворени, хронолошки (на линеарном поимању времена засновани) осврт на један омеђени сегмент поједин(ачн)их људских судбина. Савићева и Шевићева биографија карактеристичне су по томе што не обухватају цео живот Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја већ се задржавају на њиховом детињству и раној младости, чиме се и објашњава први члан насловних синтагми ових двају остварења.²⁹

Индикативно је Савићево уводно образложење „Ипак, не мислим се овом приликом упуштати у приказ целокупнога рада Милетићева. Тек само онога дела његова живота, који је од нас удаљенији, нама непознатији, кад још није био *Милетић* [курзив Савићев, прим. М. Ћ.] у правом, у елементарном смислу тога имена”³⁰, које се у потпуности подудара са интенцијом Милана Шевића да прикаже не потоњег, свима знаног Змаја, већ раног, мање познатог Кишјаноша (Киша), Јоцу. Дакле, у основи обе ове биографије налази се тежња за откривањем и презентовањем *приватне личности* Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја, а не њихове *јавне делатности* на књижевном и културном пољу.³¹ Ово објашњава и окретање аутора (Савића и Шевића) преписци Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја.

Биографија *Млади Милетић* Милана Савића пример је епистоларне биографије, тј. колаж писама која је Милетић упутио Јовану Хацићу и Јовану Ђорђевићу, са неколиким интерполираним Савићевим објашњењима, којима се писма повезују у кохерентну, готово фабуларну (или пре, фабулирану) нит приповедања или исповедања. Монографија Милана Савића густо је текстуално ткање, раслојених дијегетичких нивоа (где би Савићев текст имао

²⁹ Биографија *Млади Милетић* Милана Савића обухвата период од 1826. до 1856. године, дакле, до Милетићеве тридесете године, коју је он сам означио „вршком своје младости”, а биографија *Млади Змај* Милана Шевића приказује период од 1833. до 1860. године, тј. првих двадесет и седам година живота Јована Јовановића Змаја.

³⁰ Милан Савић, *Млади Милетић. Његова писма дру Јовану Хацићу Свеићу. Његова преписка с Јованом Ђорђевићем*, Издање књижарнице учит. Д. Д. „Натошевић”, Нови Сад 1921, 3.

³¹ Управо се по фокусирању на приватну личност Јована Јовановића Змаја биографија Милана Шевића разликује од оних које су написали Ваца Стајић и Живан Милисавац.

функцију оквирне приповести, а глас биографа „увео“ би, поступно и зналачки, јунаке који пишу писма, те се, у овом исповедном жанру, даље, прелази на приповедање у првом лицу и аутопортретисање), умножених гласова и визура, динамично и интригантно сликање једне несмирене и луталачке егзистенције будућег народног трибуна. Савићеве интерполације, осим композиционог значаја, значаја уланчавања писама-фрагмената, одликују се ванредном стилском бравурозношћу, узбудљивошћу приказивања (одлике по којима се *Млади Милетић* приближава *Успоменама* Михајла Полита Десанчића, с тим што Полит бележи властита сећања, а Савић пише о другој) и умешношћу врсне игре речима једног правога мајстора приповедача. Посебно су упечатљиве стилске црте које сведоче о степену уживљавања и истинске саживљености са „предметом“ који се описује: повишена реторика, склоност екскламацијама, те реторска питања и сл, којима се експлицира одустајање од непристрасног и незаинтересовано-објективног тона и окретање субјективној визури, што, свакако, има за циљ да заинтригира читаоце и „увуче“ их у сâму приповест, нпр. „Како ли су занимљиве и поучне те године његова живота!“³² или „Каква ли је разлика у карактеру између Милетића и Даничића! Милетић је гинуо за српски народ и језик. А Даничић?“³³ *Млади Змај* Милана Шевића сталоженије је животописање, наизглед објективније и са мање инкорпорираних Кишјаношевих писама.

Ипак, и Милан Савић и Милан Шевић инсистираће на значају писама за реконструкцију лика Светозара Милетића и Јована Јовановића. Тако Шевић истиче „Пошто нам Змај није оставио ни автобиографије ни мемоара, и пошто је сам о себи врло мало писао, то смо упућени на писма од Змаја и Змају, и на исказе његових ближих знаца и савременика. Стога би сад већ требало брижљиво прибирати сва таква писма, док се још зна, где се могу наћи.“³⁴ Милан Савић, с друге стране, пишући о Милетићу у Пожуну, запазиће „Велика штета што Милетићевих писама нема више из тог доба. Из њих бисмо много што дознали, што се у горњем писму наводи и што би врло занимљиво било“³⁵ као што ће, приликом анализе односа Бранка Радичевића и Светозара Милетића, а подсећајући на обимну расправу Г. Гершића, објављену 1901. године у *Новој искри*, приметити „Гершић говори о младом Милетићу

³² Милан Савић, *Млади Милетић. Његова писма дру Јовану Хаџићу Свешићу. Његова ирејиска с Јованом Борђевићем*, 5.

³³ Исто, 10.

³⁴ Милан Шевић, *Од Кишјаноца до Змаја*, 138.

³⁵ Милан Савић, *Млади Милетић. Његова писма дру Јовану Хаџићу Свешићу. Његова ирејиска с Јованом Борђевићем*, 19.

прилично овлаш. У оно доба нису биле познате многе појединости из његове младости, нису ни сад, и тек публикацијом ових писама расветлиће се и то доба³⁶, да би, у сегменту биографије посвећеном периоду Милетићевог боравка у Оравици, Савић исписао микро-омаж писмима „Па зар не диче та писма и једног и другог, и Милетића и Хацића?! Зар обојицу из тих писама не сазнајемо тек с праве стране? О, какви су лепо човечански документи та писма?”³⁷ Колико је пак Милан Шевић ревносно и неуморно прикупљао и чувао Змајева писма, сведочи и његов запис у тексту „Змајев споменик”, објављеном у *Бранковом колу* 1904. године „Међутим писцу ових редова пошло је за руком, да очува све, што је у току живота Змајева од њега примио и прикупио после Змајеве смрти: неколико његових бележница с драгоценим записима из његова живота, рукописе штампаних и нештампаних његових списа, његова и њему писана писма (око две тисуће), ретке штампане ствари у вези с његовим и животом и радом и т. сл.”³⁸ Шевићевом жаљењу што Змај није оставио „ни автобиографије ни мемоара” одговарају слична запажања Кишјаношевог школског друга Михајла Полита Десанчића „Шкода што Змај и ако није хтео писати своју автобиографију, ако није хтео описати сам свој живот, да је бар неке црте из свога *дејињсѣва* [сви курзиви Политови, М. Ћ.] описао, знам да би ово *класично* било, јер је он био *велики љријаѣѣљ дечијеѣа свейѣа*, што се види и из његових *класичних дечијих песама*.”³⁹ Неке (или пре, многе) „црте” Кишјаношевог детињства читаоцима је пружио управо биографија *Млади Змај* Милана Шевића. С друге стране, о значају сећања савременика сведоче анегдоте о Змају, прикључене новом приређеном издању из 2014. године.⁴⁰ Оне откривају лик Јована Јовановића који је *од нас удаљенији и нама нејознаѣји*, приказујући, притом, попут целе биографије *Млади Змај*, приватну а не јавну личност овог уметника, бројне згоде и незгоде из свакодневице, те примере његовог (не)сналажења у неким ситуацијама, који лик Јована Јовановића чине блиским и људским, разумљивијим.⁴¹

³⁶ Исто, 51.

³⁷ Исто, 91.

³⁸ Милан Шевић, *Од Кишјаноѣа до Змаја*, 139.

³⁹ Михајло Полит Десанчић, *Уѣомене*, приредио Сава Дамјанов, Градска библиотека, Нови Сад 2006, 159.

⁴⁰ Пре него што су се појавиле у склопу књиге *Од Кишјаноѣа до Змаја*, ове анегдоте објављене су у часопису *Дејињсѣво*. Видети: Зорица Хаѣић, „Записи и анегдоте Милана Шевића о Змају”, *Дејињсѣво*, год. 38. бр. 3–4, 2012, 90–106.

⁴¹ Змај је и сѣм подстиѣао читаоѣе часописѣа да бележе и прикупљају дечије анегдоте, о чему сведочи рубрика (у листу *Сѣармали*) *Досейѣке, наивносѣи и др. из дечијеѣ свейѣа*. Ове текстове Змај је намеравао да објави као засебну

Такође, тема која повезује биографије *Млади Милетић* и *Млади Змај* била би тема литерарних почетака, тј. ступања на књижевну сцену Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја. За разлику од већине потоњих проучавалаца, који зачетке Змајевог певања везују за лирику Бранка Радичевића, Милан Шевић, али и Милан Савић, истаћи ће, као прве узоре Змајевог песништва, поезију Павла Поповића Шапчанина и Светозара Милетића. Светозар Милетић, који је међу првима указао на таленат Јована Јовановића Змаја, како о томе сведочи и његово писмо Јовану Хаџићу од 5. марта 1852. године „Како нам је литература сваколика суморна, сад би јој особито потребан био сјајан и велелепан метеор, да је потресе, електризира, оживи. Код сина Г. Јовановића нашао сам леп дар поезије”⁴², био је и сâм песник. Крајем јуна 1847. године пештанска омладина, у сарадњи са пожунском и прешовском омладином, на Милетићеву иницијативу, објавила је први (и једини) број алманаха *Славјанка* (ур. Светозар Милетић), са двадесет и три песме седморице младих песника, од којих (како је забележио Јован Ђорђевић у чланку „Из мојих старих успомена”) „... долазе 12 на Шапчанина, 6 на Милетића и по једна на Јову Илијћа, Методија Младеновића, Николу Вукићевића, Стојана Радонића и мене. Песма, под којом је потписан Аверкије Перић, није његова него Шапчанинова.”⁴³ *Славјанка*, посвећена „Роду српском и народу славјанском” (други део посвете, иако примеренији садржају и интенцијама алманаха, морао је да избрише цензор, Јован Суботић)⁴⁴, имала је како политички (одраз панславистичких идеала), тако и поетички (била је „нека врста песничког манифеста нове књижевне школе”⁴⁵) значај,⁴⁶ и несумњиво је, како бележи Милан Шевић, утицала на Змаја, који је могао „... у оца Павла Поповића Шапчанина наћи и који примерак *Славјанке*, јер ’Пролетно јутро’ без *Славјанке* није се могло

публикацију, а то ће учинити тек Младен Лесковац. Видети: Јован Јовановић Змај, *Досейке и наивности из дечијег свећа*, приредио Младен Лесковац, Матица српска, Нови Сад 1994.

⁴² Милан Савић, *Млади Милетић. Његова њисма дру Јовану Хаџићу Свећућу. Његова ѡрејиска с Јованом Ђорђевићем*, 77.

⁴³ Исто, 21.

⁴⁴ Видети: Божидар Ковачек, „Славјанка”, у: *Текелијанумске историје XIX века*, Матица српска – Задужбина Саве Текелије – Српска манастирска штампарија, Нови Сад – Будимпешта – Сремски Карловци 1997, 53–63.

⁴⁵ Тања Поповић, „Славјанка – старе теме у новом тумачењу”, у: *Српска романишчарска ѡема*, Институт за књижевност и уметност, Београд 1999, 157.

⁴⁶ О алманahu *Славјанка* писао је Божидар Ковачек у неколико наврата: Божидар Ковачек, „Славјанка”, у: *Јован Ђорђевић*, Матица српска, Нови Сад 1964, 35–54; Божидар Ковачек, „Славјанка”, у: *Текелијанумске историје XIX века*, 53–63; Божидар Ковачек, „Бранков Ђачки расићанак и песнички зборник *Славјанка*”, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури, 150 година касније*, ур. Предраг Палавестра, САНУ, Београд, 1999, 145–153.

зачети.⁴⁷ Алманах *Славјанка*, који отвара Милетићева програмска песма „Славјанки”, а затвара његова лирска драма „Спасова ноћ”, био је „... у српској културној јавности ... и те како добро примљен”,⁴⁸ а будући да се појавио крајем јуна 1847. године, дакле пола године пре *Песама* Бранка Радичевића, снажно је утицао како на Бранка (мотив кола као симбол слоге био је и мото *Славјанке*, а налазимо га укљученог и у „епическо-лирически” спев „Спасенија” Павла Поповића Шапчанина, као и песму „Вилински збор”, те „Спасову ноћ” Светозара Милетића, што је, није тешко претпоставити, изнедрило кола „Ђачког растанка”),⁴⁹ тако и на Змаја, чија је песма „Пролетно јутро” заправо пастиш Милетићеве „Спасове ноћи” и показатељ Јовановићевог будућег умећа стваралачке асимилације и ресемантизације књижевног наслеђа.⁵⁰ Незанемарљива књижевноисторијска вредност биографија *Млади Милетић* и *Млади Змај* огледа се у указивању на поезију, данас махом заборављену, Павла Поповића Шапчанина и Светозара Милетића, као на „ембрију” песника Змаја, али и у вајању духовног портрета и расветљавању приватне личности угледног новосадског књижевника Јована Хаџића (Милоша Светића), школског друга Павла Јовановића (Змајевог оца) и мецене Светозара Милетића, за којег се везују књижевни почeci како Светозара Милетића, тако и Јована Јовановића Змаја.⁵¹

Чини се да је *Славјанка* утицала на Змаја, и то како као песнички „манифест”, тако, можда и више, као гест политичког самоосвешћења и модел пропагирања панславистичке идеологије посредством литературе. Обојица школовани у Пожуну, један вођа, други члан Српске народне слободоумне странке, Милетић и Змај, познаници од детињства/ране младости, политички саборци и нераздвојни пријатељи, остаће и доцније доследни штуровско-коларовским идејама свесловенске узајамности, културне и политичке сарадње

⁴⁷ Милан Шевић, *Од Кишјаноца до Змаја*, 43.

⁴⁸ Божидар Ковачек, „Бранков *Ђачки расјанак* и песнички зборник *Славјанка*”, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури, 150 година касније*, 145.

⁴⁹ О мотиву кола у *Славјанки* и „Ђачком растанку” писано је: Божидар Ковачек, „Бранков *Ђачки расјанак* и песнички зборник *Славјанка*”, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури, 150 година касније*, 147.

⁵⁰ „У *Пролетном јутру*, он [Змај, прим. М. Ћ.] иде за *Славјанком*, за Павлом Шапчанином и за Милетићем, у мислима, у облику, у речима.” Видети: Милан Шевић, *Од Кишјаноца до Змаја*, 77.

⁵¹ У својој *Еклози или пастирској изри* Милетић „...захваљује професорима реторике и поезије за труд око његова образовања, а слави и друга два своја добротвора, Рајачића и Хаџић-Светића...” Видети: Васа Стајић, *Светозар Милетић. Живот, рад и идеје*, Матица српска, Нови Сад 1926, 4. Исто тако, Хаџић утиче на Змаја, чија је прва песма глосирани мото прве књиге Хаџићевих *Дела*, тј. глоса на стихове Хаџићеве песме „Куда ћемо, шта ћемо?”. Видети: Милан Шевић, *Од Кишјаноца до Змаја*, 45.

словенских народа (*Славјанком* се, као што је познато, Милетић повезао са Гајем и Деметром у Загребу, али и са београдском Дружином младежи српске),⁵² као што ће подржавати акције Уједињене омладине српске, учествовати у њима, или их покретати. Стога биографије Милана Савића и Милана Шевића, поред хронолошке омеђености на сликање младости својих „јунака”, уједно сведоче и о омладинском покрету („младости српској”), као протополитичкој организацији и кохезионом фактору будуће српске нације, чиме се преплићу аспекти приватног и јавног, са нагласком, ипак, на приватним (и)сторијама и (ауто)биографским епистолама Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја.

Дакле, као што је показано, уредници *Летописа Матице српске* (Савић, Стајић, Милисавец и др.), у двадесетом веку, покрећу иницијативе за обележавање Змајевих јубилеја, старају се о подизању Змајевог споменика, у Сремској Каменици, Новом Саду (Милисавец), пишу биографије Јована Јовановића Змаја и Светозара Милетића, али и биографије својих претходника (нпр. Живан Милисавец о Васи Стајићу). Јован Јовановић Змај, чија је прва песма, „Пролетно јутро”, објављена у *Летопису Матице српске*, и Светозар Милетић, који је утицао на појаву „Пролетног јутра”, као књижевне теме и књижевни јунаци, повезали су уреднике *Летописа Матице српске*, указавши, тиме, на модусе кореспонденције историје једне културе и историје једног књижевног гласила.

За крај, ваљало би подсетити на сегмент биографије *Млади Милетић*, у којем Савић описује собицу српске црквене општине, у близини пештанског Текелијанума, где је Милетић живео са Лазаром Руварцем и где је из студентских књижевних састанака произашла идеја о покретању *Славјанке* и политичком организовању омладине. Ова слика Милетићеве и Руварчеве мале собе из које су потекла велика дела дозива у присуство мале ђачке прилоге, којима је подигнут Змајев споменик на тргу у Сремској Каменици, као што подсећа на пожртвована и истрајна настојања Милана Савића, Милана Шевића, Васе Стајића и Живана Милисавца да се очува, али и уметнички интригантно предочи судбина књижевних пријатеља и значајних личности српске књижевне и културне историје – Светозара Милетића и Јована Јовановића Змаја, личности које су, како је, пишући о Змају приметио Живан Милисавец, заслужиле, несумњиво, *боље место* и *више њажње*.

⁵² О вези Милетића са Гајем и Деметром видети: Васа Стајић, *Светозар Милетић. Живот, рад и идеје*, 6. О Дружини младежи српске видети: Миодраг Матицки, „Заснивање нове епохе српске књижевности 1847. године”, у: *Година 1847. у српској књижевности и култури, 150 година касније*, 27–29.